

Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri

Nevzat Çevik

Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2022, 137 sayfa, ISBN: 978-975-1612-22-9.

Hacer ŞAHİN*

Kaya mezarlarına ait bilgiler ilk defa 17. yüzyılda Evliya Çelebi'nin seyahatnamesindeki, Osmanlı çağında mezarların nasıl kullanıldığına dair ilginç ipuçları ile aydınlatılmıştır. Yazar Nevzat Çelik, son zamanlarda ölü kültü ve mimarisi alanında çalışmalar yaparak Urartu kültürünün bu alandaki çalışmalarını gün yüzüne çıkarmak için çalışmalar yapmıştır. Lisans eğitimini Akdeniz Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde 1981 yılında tamamlayan yazar aynı üniversitede 1985-1987 yılları arasında Klasik Arkeoloji alanında yüksek lisans yapmış, doktorasını da Akdeniz Üniversitesinde “Batı Urartu’da bir Eyalet Başkenti: Şebeteria” adlı tezi ile 1991’de tamamlamıştır. 1993-1994 yıllarında Akdeniz Üniversitesi Likya Araştırmaları Merkezinde “Urartu Kaya Mezarları” ile uzman unvanını almıştır. Arkeoloji bölüm başkanlığı, Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Enstitüleri müdürlükleri, senatörlük gibi idari görevlerde bulunmuştur. Yazar, Antalya Kadın Müzesinde küratörlük görevinde de bulunmuştur.

Üç ana başlıktan oluşan kitapta, Urartu dönemine ait kaya mezarları ve mezarların yapılış şekillerine değinilmektedir. İlk bölümde, mezarlara konulan ölülerin ne şekilde gömüldükleri ve ölülerin yanına gömülen eşyalardan bahsedilmiştir. İkinci bölümde, mezarların işlevlerine ve bölümlerine değinilmiştir. Son olarak, eserde defin işlemlerinde ölülerin hangi şekillerde gömüldüğüne ve hangi işlemlerden geçtiğine dair buluntular sunularak mezarların tarihlerinin bilinmezliğinden bahsedilmiştir. Yazar, araştırmasında ölünün yanına gömülen ölü armağanlarına ve bu armağanların prenslere verilerek prensin yan odasına gömüldüğüne dair bilgiler sunmuştur. Eser, Eski Çağ ve arkeoloji çalışacak araştırmacılara

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Çorum, hacersahin1995@gmail.com

kaynak niteliğinde ilginç, eğlenceli bir kaynak olacaktır.

Kitabın “Urartu’da Mezar” başlıklı ilk bölümünde, kralların öldükten sonra hangi sınıfta olacağına dair bilgiler verilirken soyluların ölmeden önce kendileri ve aileleri için ihtişamlı mezarlar yaptırdıklarına dair bilgiler sunulmuştur. Burada halkın öbür dünya ile ilgili düşüncelerine yer verilmiş, tanrıların güçlerinden bahsedilmiştir. Urartular döneminde Doğu Anadolu’da bulunan “Dağlar Krallığı”nın kendine has ölü gömme geleneklerinin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca soyluların ölümlerinin kaya mezarlarına defnedilmesine fakat normal insanların yakılarak gömülmesine değinilmiş ve böylelikle eserin ilk başlığında hangi devletin, hangi sınıfın ölümlerini ne şekilde gömdüğüne dair bilgiler sunulmuştur.

Yazar, yer altı oda mezarlarını ele alarak bunları üç ana bölüme ayırmış; yer altı oyma mezarları, yer altı örme mezarları, yer altı oyma-örme mezarları şeklinde incelediği bölgeleri, mezar tiplerini tasnif ederek kitabın en sonunda katalog ve levhalar şeklinde, numaralı bir biçimde ve sade, anlaşılır şekilde sunmuştur. Yer altı oyma mezarlarına, Ağrı ilinin güney ve Van Gölü’nün kuzey sınırlarında rastlandığına dair bilgiler vermiştir. Yer altı kaya mezarlarının bilinenin aksine Erdal, Yeniköy gibi yerlerde rastlanılan bulgular sonucu yumuşak kayalarda olabildiğine dair salt bilgiler sunmuştur. Yer altı kaya mezarlarının, verilen örnekler nazaran çok pratik ve güvenli bir mezar örneği olduğu ve her bölgede yoğun şekilde kullanıldığı ifade edilmiştir. Yazar, Urartu’da ölü gömme araştırmalarında, yönetici sınıfın mezarlarının yoğun bulunduğu bölgelerin Altıntepe, Erivan, Alişar, Tanıktepe olduğuna ve bulunan örnekler sonucu bu mezarların yer altı örme mezarlardan oluştuğuna dair bilgiler vermiştir. Örme mezarların, bu bölgelerde kaya mezarı açmaya yer olmayışından ötürü yer altına örülerek yapıldığına değinmiştir. Kitapta taş sandık mezarlar başlığında, yer altı oda mezarlarının halka özgü oluşu, yalnızca bir defaya mahsus olarak kullanıldığı ve kapısı açılan bir mezar türü olmadığı için oda mezarlarından farklı bir düzende bulunduğu anlatılmıştır. Yazar, sandık tipi mezarlar hakkında Van Höyük Urartu yapıları üzerindeki mezarları örnek vermiş ve bu bölgelerde henüz köylülerce açılmayan birçok sandık tipi mezar olduğuna dair görüşleri (s. 6-16) okuyucunun dikkatine sunmuştur.

“Urneler” (ölü çömlekleri) başlığında, yakarak gömme geleneklerinin hangi bölgelerde yaygın olduğuna değinilmiştir. İ.Ö. 3. bin yılından itibaren Anadolu’da yakılmış cesetlerin pişmiş toprak kaplara konularak yakma-mezarlara gömüldüklerine dair okuyucu bilgilendirilmiştir. Bu tip mezarlara ilk defa Gedikli’de rastlandığına dair bilgiler de sunulmuştur. Kitapta bu tip ölü gömme geleneğinden *yerli Anadolu geleneği* diye bahsedilmiştir.

Eserin ikinci bölümünde, Urartu halkına *Uruadri* diye hitap edilmesine ve Urartu halkının hangi bölgelerde yaşadığına dair bilgiler verilerek Urartu halkının mezar tipi örneklerinden bahsedilmiştir. Urartu’nun dağlık arazi şartları gereği güçlü bir yönetim oluşturmasının zorunluluğuna ve yönetim şekline değinilerek, onların mezar tiplerinin neden kaya mezarları olduğuna dair ön bilgiler okuyucuya sunulmuştur. Urartu döneminde hiçbir Urartu kalesinin içinde mezar olmayışından, bu hakkın beylere bile verilmediğinden ve mezar seçimlerinin statüye, sosyal sınıflara göre yapıldığından bahsedilmiştir.

Kitapta, mezarların Urartu yerleşkesinden neden uzakta olduğuna dair bilgiler de sunulmuş, okuyucunun kafasındaki soruların cevabı bir nebze olsun verilmiştir. Kaya odalarının mezar olduğuna ve buraların mezarlardaki döşemelerle tasarımlar sonucunda ortaya çıktığına ilişkin bilgiler verilmiştir. Bu kaya mezarlarına; Çelikli, Hamamkaya, Aliçeyrek, Aşağı Oyma, Umudum ve Ferhat Evi denilmiştir. Kitapta ilginç ve dikkat çekici bilgilerden biri olarak, ölünün neden yakıldığına dair “*M. Gandhi'nin cesedinin yakılışı sırasında odun yığınınna 180 kg yağ dökülmüştür*” rivayeti, bu yöntemin zenginler için yapıldığını göstermektedir. Ayrıca uzak yerlerde ordusunun başında ölen kişinin cesedinin, vatanına geri taşınmasının en kolay yolunun yakılması olduğuna dair görüşlerin bulunması da ölümlerin bu şekilde yok edilmesinin nedenini kanıtlar nitelikte olmuştur. Bu durumun *kremasyon* yani ölen kişinin yakılması işlemlerinin ortaya çıkmasını da sağladığı anlaşılmaktadır. Eserde mezarların gizemli döşemelerinden bahsedilerek bazı mezarların kuyuların dışında kaldığına dair buluntular ortaya çıkarılmış ve bu mezarların dışsal görünüşleri en ince ayrıntısına kadar incelenmiş, somut veriler ortaya çıkarılmıştır. Kitapta bu kuyuların Hitit geleneğindeki ölü kültürüne benzerlikleri değerlendirilmiştir.

Kitabın “Köken Sorunları ve Etkileşim Alanları” başlığında Urartu mezar gelenekleri ile Mısır'ın mezarları arasında karşılaştırmalar yapılmış ve bu konuda örnekler verilmiştir. Yazar Frig kaya mezarları ile Urartu kaya mezarları arasında ilişki kurarken, iki tip mezarı yalnızca kabartmalarının aynı olması nedeniyle benzeştirmesi ilginç görünmektedir. Sonuç olarak kaya mezarlarının Uygur geleneklerine ait olduğu tespit edilmiştir. Bu mezarların farklı şekillerdeki buluntuları da tespit edilerek ölümlerin defin aşamalarının ne şekillerde olduğuna, o çağlarda ölü törenlerinde hangi işlemlerin yapıldığına dair bilgiler verilmiştir. Eserin son sayfalarında kaya mezarlarına dair görsel bilgiler, levhalar ve kataloglar bulunmaktadır. Kitap, Eski Çağ mezarlarını çalışacak araştırmacılar için merak uyandıracak, cezbedici bir çalışmadır.